

François Roche, Bernard Pigniau: *Histoires de diplomatie culturelle des origines à 1995*, Ministère des Affaires Étrangères, Paris 1995, ss. 296.

Bogactwo kulturowe Francji jest wartością uznaną na całym świecie. Nic więc dziwnego, że artyści z innych krajów często tam właśnie szukali inspiracji twórczych. Przenosili w ten sposób elementy kultury francuskiej do swych rodzimych stron, popularyzując ją wśród innych narodów. Sami wnieśli także niemało do kultury Francji, wspomnieć można chociażby Pabla Picassa czy Christiana Tzarę. To wzajemne przenikanie stworzyło wyjątkową formę, silną w wyrazie i szczególnie w swym niespotykanym kształcie.

Tak rozwinięty ośrodek kulturotwórczy zaczął promieniować na inne kraje, co w konsekwencji sprzyjało współpracy administracyjnej i gospodarczej. Widać to zwłaszcza na przykładzie krajów Dalekiego Wschodu, gdzie tradycyjnie już współdziałanie dotyczy wielu dziedzin życia. Kultura rozwijała się zwłaszcza w ośrodkach oświatowych, jak miało to miejsce chociażby w Szanghaju, Seulu czy Kyoto. Nie brak również przykładów udanych przedsięwzięć naukowych, przywołując jedynie Obserwatorium w Zikawei (Chiny) lub badania paleontologiczne jezuita Teilharda de Chardin w wielu krajach Azji.

Z biegiem czasu zaczęły powstawać więc organizacje, których celem była koordynacja tej polityki zarówno na płaszczyźnie oświatowej, jak i kulturalnej. Najważniejsza z nich zostaje powołana do życia w roku 1883; jest to Alliance Française, która ma skupiać za granicą „amis de la France” (przyjaciół Francji) dla promowania kultury i języka Francji. Na szczeblu rządowym funkcję tę spełniało początkowo Ministerstwo Spraw Zagranicznych oraz Service d'études et d'action artistique à l'étranger w Ministerstwie Nauczania Publicznego. Później pojawiły się inne, wyspecjalizowane biura dla koordynacji kontaktów z zagranicą w konkretnych dziedzinach życia kulturalnego.

Okres II wojny światowej przyniósł zahamowanie rozwoju międzynarodowych kontaktów kulturalnych. Po jej zakończeniu pojawiła się potrzeba usystematyzowania kwestii organizacyjnych.

Dekretem z dnia 13 kwietnia 1945 roku wprowadzona została w życie reforma administracji centralnej, w tym Ministerstwa Spraw Zagranicznych Francji. Wtedy również powołano Direction Générale des Relations Culturelles et des Oeuvres Françaises à l'Étranger (Dyrekcja Generalna Współpracy Kulturalnej i Dóbr Kultury Francuskiej za Granicą), której przypadła w udziale realizacja zadań na polu współpracy międzynarodowej w zakresie kultury.

Od tej chwili minęły pięćdziesiąt trzy lata. Dziś sprawnie działająca Dyrekcja Generalna, której nazwa i kompetencje uległy rozszerzeniu w 1969 roku, posiada bogate doświadczenie i nowoczesne formy działania, jakże dalekie od tych sprzed pół wieku. Tradycji jednak się nie zapomina. Dowodem może być historia dyplomacji kulturalnej, wydana z okazji pięćdziesiątej rocznicy kwietniowego dekretu. *Histoires de diplomatie culturelle des origines à 1995* stanowi szkic dziejów dyplomacji kulturalnej, ze szczególnym uwypukieniem roli Dyrekcji Generalnej Współpracy Kulturalnej, Naukowej i Technicznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Pozycja jest jednym z najnowszych opracowań, chociaż nie jedynym. Duża atrakcyjność tematu sprawia, iż jest on niezmiernie popularny w środowisku francuskim. Świadczyć może o tym ilość publikacji, nie tylko zresztą w pismach naukowych. Autorzy znali zapewne wcześniejsze prace Jeana Bouillou, Suzanne Balous, Alberta Salona, Louisa Doilota i wielu innych, dotyczące tych samych zagadnień. Jednak różnicą jest ujęcie międzynarodowej współpracy kulturalnej w kontekście dokonań jednego z głównych animatorów tej polityki, czyli Dyrekcji Generalnej. O wartości pracy stanowi między innymi wykorzystanie licznych materiałów źródłowych, korespondencji, umów, jak również fotografii oraz fragmentów raportów wraz z wykresami i tabelami, dla pełniejszego zrozumienia omawianych zagadnień.

Dyrektorem całego przedsięwzięcia był Jean Dawid Lévitte. Autorem rozdziałów o najwcześniejszych dziejach dyplomacji kulturalnej oraz o jej dokonaniach po 1979 roku jest François Roche, zastępca dyrektora Biura Współpracy Kulturalnej i Lingwistycznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Aktualnie wykorzystując swe doświadczenia dyplomatyczne prowadzi seminaria poświęcone międzynarodowej współpracy kulturalnej w Instytucie Nauk Politycznych w Lyonie.

Drugim z autorów jest Bernard Piniau, twórca części dotyczącej polityki kulturalnej Francji w latach II wojny światowej oraz w okresie powojennym, do 1979 roku. Bernard Piniau był przez wiele lat pracownikiem Ministerstwa Kultury, stąd też rozdziały jego autorstwa są niezwykle cenne, gdyż są jednocześnie relacją świadka i uczestnika opisywanych wydarzeń. Dziś jest profesorem Uniwersytetu Paryskiego VIII w Instytucie Studiów Europejskich.

Praca powstała przy współudziale wielu znakomości, wśród nich ówczesnego Ministra Spraw Zagranicznych Alaina Juppé, a także członków Akademii Francuskiej Maurice'a Druon'a, Alaina Decaux i Jean-Pierre'a Angrémy. Całe przedsięwzięcie było możliwe do zrealizowania jedynie dzięki dużemu zaangażowaniu całego zespołu Dyrekcji Generalnej; poszukiwań materiałów ikonograficznych podjął się Marie-Paul Higounet, opracowaniem materiałów źródłowych zajęli się Martine Guglielmi oraz Claire Bayle, a koncepcję graficzną całości przedstawił Frédéric Lemercier. Wykorzystali oni w pełni dostępne im materiały i możliwości, czego efektem jest publikacja, która stanowi rzetelne źródło informacji o promocji kultury francuskiej w świecie.

Treść książki zawarta została w pięciu rozdziałach, które dotyczą poszczególnych okresów w dziejach francuskiej dyplomacji kulturalnej. Według autorów są to: czas pionierów (do 1939 r.), okres międzywojenny (1939–1945), powojenny rozwój struktur dyplomatycznych (1945–1979), modernizacja i rozszerzenie kompetencji (1979–1994), aktualny obraz dyplomacji kulturalnej (1995). Taki podział umożliwił dalsze uszczegółowienie podjętych tematów, co zostało zrealizowane w sekwencjach określonych konkretnymi datami i wydarzeniami. W ten sposób powstały podrozdziały ilustrujące francuską politykę kulturalną w wyżej wymienionych okresach.

Charakter wydawnictwa narzucił w pewnym sensie układ, który ciąży jednak merytorycznie ku czasom współczesnym, pomimo dość szeroko określonego zasięgu w tytule. Generalnie książkę podzielić można na dwie części. Pierwsza przedstawia się jako szkic dziejów dyplomacji kulturalnej Francji przed II wojną światową. Jej ogólny charakter jest jedynie wprowadzeniem, próbą wkomponowania podjętego tematu w historię polityki zagranicznej prowadzonej w przeszłości przez ten kraj. Właściwe analityczne spojrzenie na całokształt zagadnienia pojawia się w drugiej części książki, dotyczącej II wojny światowej i czasów powojennych, aż do roku 1995. Naukowe elementy pracy, które stanowią doskonałą większość, przeplatają się z osobistymi refleksjami i komentarzami autorów. Trudno jest jednak uniknąć takiej kompilacji, gdy osoba była świadkiem opisywanych wydarzeń. Istotnym uzupełnieniem treści są reprodukcje zdjęć, ukazują poszczególne ośrodki kultury francuskiej na świecie, afisze organizowanych tam imprez czy portrety zasłużonych osób. Ciekawym pomysłem na rozwinięcie niektórych tematów są oddzielne tematycznie strony poświęcone konkretnym zagadnieniom. Mieszczą się tam informacje, które do głównego wątku nie wnoszą wiele, ale mogą być interesujące z punktu widzenia czytelnika. Mnogość danych liczbowych o nakładach na rozwój promocji kultury (szczególnie w części opisującej stan obecny), wymusza obecność tabel i wykresów, choć na szczęście nie utrudnia to lektury.

Szczególnie cennym elementem jest galeria portretów, wspomnienie osób, które wniosły duży wkład w rozwój polityki kulturalnej Francji. Wśród nich znajdują się takie postacie jak Jean Giraudoux, Jean Marx, Claude Lévi-Strauss i wielu innych. Ciekawe, że owe prezentacje wyszły spod pióra równie znanych i cenionych ludzi polityki i kultury, między innymi wspomnianych wcześniej współtwórców książki.

Na uwagę zasługuje również chronologia wydarzeń związanych z francuską polityką kulturalną oraz zbiór dokumentów i materiałów źródłowych, w części publikowanych po raz pierwszy. Zwłaszcza ta ostatnia pozycja wydaje się wartościową, gdyż zawiera spostrzeżenia i komentarze tych, którzy stanowili o początkach formalnej struktury promocji kultury francuskiej po II wojnie światowej.

Książka winna udowodnić tezę, która stanowiąc podsumowanie, pojawiła się w pierwszym zdaniu posłowania autorstwa Jeana Dawida Lévitte'a: Francja jest światową potęgą i chce nią pozostać nadal (s. 194). W opracowaniu chodzi naturalnie o aspekt kulturalny owej wielkości oraz skuteczność polityki promocyjnej, zwłaszcza tej realizowanej przez Dyrekcję Generalną. Droga do konkluzji jest

długa, a jej początku, według autorów, należy szukać w osobie Joachima du Bellay, który będąc sekretarzem swego wuja kardynała, przebywał długi czas we Włoszech. Stwierdzenie trochę zaskakujące, bo motywem wyjazdu tego wielkiego poety była chęć zarobku (co sami autorzy skrętnie odnotowali), a jego zaangażowanie w promocję kultury francuskiej nie stanowiło głównej przyczyny pobytu w Rzymie. Zresztą owa promocja (np. w sensie popularyzacji) nie zaczyna się w XVI wieku, a nie mniej zasłużeni dla kultury Francji oddali ojczyźnie swe talenty dużo wcześniej, aby wspomnieć chociażby Marie de France, która należała w XII wieku do dworu Henryka II, króla Anglii.

Kontrowersyjne i mało obiektywne wydaje się także permanentne podkreślanie prymatu Francji we wszelkich, podejmowanych przez ten kraj, przedsięwzięciach na polu międzynarodowej wymiany kulturalnej. Sukcesy są niezaprzeczalne, szczególnie w pierwszej połowie XX wieku, ale dziś nie mniej ekspansywna jest chociażby kultura brytyjska czy amerykańska.

Prezentowana historia zawiera jednak wiele ciekawych faktów i wydarzeń. Udaje się utrzymać interesujący tryb narracji, wyważony w szczegółach i bez zbędnych ogólników. Dzięki temu założenie autorów zostało w pełni zrealizowane, przedstawione dzieje dyplomacji są rzetelnym źródłem informacji.

W trakcie lektury odnaleźć można także akcent polski. Nasi rodacy, przedstawieni jako sojusznicy Francji, podejmują w Turcji w XIX wieku wspólne działania. Słusznie zauważono, że Polacy wykorzystywali swój pobyt, aby nawiązać kontakty z emigrantami z naszego kraju mieszkającymi w Konstantynopolu. Pominięty został natomiast motyw tych spotkań, który w rzeczywistości był głębszy, aniżeli zwykłe związki towarzyskie.

O Polsce wspomniano również przy okazji zagadnień związanych z rozwojem sieci Instytutów Francuskich, gdzie przedstawione zostały początki tej instytucji oraz pierwsze inicjatywy podjęte w Warszawie.

Dużo miejsca poświęcono roli Francji i jej kultury w krajach Dalekiego Wschodu i Afryki. Zapół pionierów jest godny szacunku, a efekty ich pracy imponują do dziś. Wprawdzie ostatnia wojna uczyniła ogromne spustoszenia, również w kontaktach kulturalnych, jednak dzięki wielu ludziom oddanym sprawie, struktura promocji kultury francuskiej została odbudowana i znacznie rozszerzona.

Głównym zagadnieniem ostatniej części pracy jest międzynarodowa działalność Dyrekcji Generalnej Współpracy Kulturalnej, Naukowej i Technicznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Przedstawione zostały konkretne przykłady świadczące o jej dominującej roli w zakresie współpracy międzynarodowej na polu kultury. Sukces działania polega na umiejętności wewnętrznej reorganizacji struktury oraz zmian form działania, dla sprostania wciąż nowym wymaganiom zmieniającej się rzeczywistości. Cel pozostaje jednak zawsze ten sam.

Wysiłki Francji przedstawione zostały na tle państw europejskich, realizujących politykę kulturalną według własnych kanonów. Porównanie to wypadło nadzwyczaj korzystnie dla strony francuskiej. Mimo podkreślenia niewątpliwych efektów w poczynaniach innych, autorzy chyba świadomie zapomnieli o negatywnych skutkach reform administracyjnych w Wielkiej Brytanii, o potrzebie oszczędności w Niemczech oraz o pierwszych krokach w promocji kultury Włoch, Hiszpanii i Portugalii.

Pozytywne odczucia względem sukcesów Dyrekcji Generalnej skupiły się w sposób szczególny w postwium, które stanowi ogólne podsumowanie jej działalności. Zaproponowane zostały także główne kierunki rozwoju oraz cele, których realizacja przewidziana jest w najbliższym czasie. W konkluzji, wszelkie prognozy dotyczące przyszłości mają nadzwyczaj optymistyczny charakter.

Mimo niewątpliwych walorów poznawczych i próby stworzenia dokumentalnego opracowania, autorom nie do końca udało się utrzymać obiektywne spojrzenie na zagadnienie dyplomacji kulturalnej. Może to zresztą nie było celem, bo przecież jubileuszowy charakter wydawnictwa daje pewną swobodę wypowiedzi. Osobiste zaangażowanie autorów w sprawy, które sami opisują, daje pewien specyficzny koloryt i poczucie autentyczności. Wszystko to sprawia, że czytelnik z chęcią

sięgnie po kolejną pozycję na ten temat. Książka będzie trudna do zdobycia w Polsce, niemniej jednak warto jej poszukać chociażby ze względu na bogactwo spostrzeżeń ludzi, którzy współtworzyli opisywaną rzeczywistość oraz na jakość i ilość informacji, szczególnie tych dotyczących czasów współczesnych.

Niewątpliwym atutem książki jest właśnie to, że obok wielu nazwisk, dat i wydarzeń, znajduje się także miejsce dla wrażeń i wiary w powodzenie. Te subiektywne elementy tworzą specyficzną, pozytywną atmosferę oraz przekonanie, że to co robi Dyrekcja Generalna Współpracy Kulturalnej, Naukowej i Technicznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych w kierunku promocji kultury francuskiej w świecie jest ze wszech miar słuszne – i co najważniejsze – skuteczne.

Kazimierz Waluch